

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
VI 2015 11
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

Андреј Стојановић
Универзитет у Београду
Пољопривредни факултет

УДК 811.163.41'36'26:811.163.41'373.23
DOI 10.7251/fil1511056s

ИДЕНТИТЕТ СРПСКОГ ЈЕЗИКА У ВУКОВОЈ ПИСМЕНИЦИ И МАТИЧИНОЈ НОРМАТИВНОЈ ГРАМАТИЦИ

Апстракт: У овом раду¹ се условно издваја ијекавица као једна од најинхерентнијих језичких особина српскости, која на убедљив начин потврђује идентитет српског језика у Вуковој Писменици (1814) и Матициној Нормативној граматици српског језика (аутори: П. Пипер, И. Клајн, 2013). Поредбеном анализом се утврђује да Нормативна граматика српског језика значајно користи, сужава Вуково одређење лингвистичког идентитета ијекавице.

Кључне речи: *идентитет, српски језик, ијекавица, Писменица, Вук Караџић, Матица српска, нормативна грамика.*

Увод. – Као што је познато, одређивање идентитета српског језика, па и идентитета српске језичке заједнице, представља проблемску област која уопште није² нова. О томе у науци постоји богата литература, почев од филолошких радова Вука Караџића, Шафарика, Добровског и других оновремених слависта па све до лингвистичких истраживања нашег времена.

У новије доба у Србији (интензивније од почетка 90-их), питањем идентитета српског језика баве се две филолошке струје: с једне стране — представници научне србистике (М. Ковачевић, Р. Маројевић, Р. Симић, П. Милосављевић, М. Ж. Чаркић, Б. Ђорић, М. Шћепановић, А. Милановић, М. Симић и многи други), а са друге — сербокроатисти (познати такође као присталице југословенског интегралитета – Сотировић 2005), почев од највећег интегралисте А. Белића, па преко П. Иви-

ћа, укључујући италијанисту И. Клајна и англисту Р. Бугарског, све до Ивићевих ђака М. Радовановића, П. Пипера и других. Међу србистима и сербокроатистима засад не постоји³ сагласност у погледу идентитета српског језика (уп. Тошовић 2012; Тошович 2012; Стојанович 2014).

Треба напоменути да је Милош Ковачевић у раду „Идентитет српског језика у огледалу лингвистике и политике“ (2008) издвојио готово све лингвистичке и политичке критеријуме идентитета једног језика, док су Р. Маројевић (1991, 1996, 2008) и П. Пипер (2003, 2007) објавили своје програмске научне радове о појму „српски језик“.

1. У овоме раду, ми се бавимо тек једним, карактеристичним, фрагментом идентитета нашег језика. Тачније, издвојили смо за анализу *екавски* и *ијекавски изговор* као елементе који потврђују идентитет српског језика. Тежиште стављамо на ијекавицу, јер се она у Срба узима, по Ковачевићу (2012: 382–383), као једна од најинхерентнијих језичких особина.

¹ Овај рад је урађен у оквиру пројекта 178014: *Динамика стурктура савременог српског језика*, који финансира Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Довољно је видети радове из одељка „О идентитету српског језика“ (с. 91–207) у тротомном зборнику са научног скупа „Српско питање и србистика“, Нови Сад, 2007 (Стојановић 2008). В. такође Идентитет 2014.

³ О сагласности је тешко говорити кад научна србистика доказује да назив „српскохрватски језик“ представља термилошки нонсенс (Ковачевић, Шћепановић 2011; Јањушевић Оливери 2011).

У први мах, назначено питање може деловати одвећ познато и тривијално, поготово кад се зна да у поменутој области постоји небројано много радова, а разлике у екавском и ијекавском изговору толерисао је још Вук Караџић, што није спорно. Међутим, као актуелан проблем уочили смо то да се управо данас, и то у Матициној екавској нормативној граматици, дебело проблематизује **опсег појма српски језик ијекавског изговора** тиме што се изговорног простора српског језика (уп. „Закључак“ 1999) искључује простор данашње Хрватске и Федерације БиХ, па се масовном читаоцу свеобухватно прописује да се данас у *српском језику* „[...] ијекавски говори на југозападу Србије, у Црној Гори и Републици Српској“ (ГР: 16). Дакле, по ауторима НГ, нигде другде у нашем ближе окружењу.

Ситуација у погледу ијекавице данас се додатно компликује и тиме што неки лаици разлику у изговору јата (*цвеће–цвијеће*) сматрају доказом да се ту ради о различитим језицима (Кордић 2010: 90). Све то нас је подстакло да се овде зауставимо и размотримо најпре лингвистички идентитет ијекавског изговора у Вуковој *Писменици*, а потом у Матициној *Нормативној граматици*, консултујући део новије литературе о идентитету српског књижевног језика.

2. У погледу начина изговора, идентитет нашег језика Вук Караџић први пут потврђује баш у *Писменици* (у одељку „Примједбе“, с. 105–106). Ту Вук о заједници ијекавског, екавског и икавског изговора штокавског наречја говори као о **српском језику**. Наводимо познати фрагмент из *Писменице*:

„Ни један народ (премда говори једним језиком) не говори свуд једнако, него у сваком готово предјелу налазисе, гди мања гди већа, разлика у говору. Ова иста по предјелу разлика има и у Србском језику, и по њој се може раздјелити Србски језик на 3. предјелна наријечија, која јесу:

1^{во} ХЕРЦЕГОВАЧКО, којему припадају сви Србци, који живе по Херцеговини, по **Босни** (како Греческога, тако и **Мухамеданскога вјероисповеданња**), по Црној гори, по

Далмацији, по **Хорватској**, и по Србији озго до Мачве, до Валјева, и до Карановца.

2^{ро} СРЕМСКО, којему припадају Србци, који живе по Срему, по Бачкој, по Банату, и по Србији око Саве и око Дунава [...] и по Краини Неготинској до Тимока.

3^{ће} СЛАВОНСКО, којему припадају Србци Римокатоличанског Вјероисповеданња, који живе по Славонији, по Хорватској, и по Далмацији“ (ПС 1814: 105; истицање масним слогом је наше. – А. С.).

Из овог цитата, свима је јасно да се тзв. Херцеговачко наречје односи на ијекавицу, а да тај изговор код Вука обухвата, да поновимо, следеће географске регије: Херцеговина, Босна (православно и муслиманско становништво), Црна гора, Далмација, Хрватска, као и Србија (одређени региони). Све је то вишемање познато, поготово у научној србистици која углавном и почива на (обновљеној) Вуковој филолошкој концепцији (Маројевић 1996; Ковачевић 1997, 2000; Симић 2005, 2007; Сотировић 2013; Стојановић 2014).

3. Оно што данас у Срба, двеста година од објављивања Вукове *Писменице*, представља реалност јесте нерешено⁴ питање идентитета језика и писма, критички однос (различит у србистици и сербокроатистици) према Вуковој филолошкој концепцији, односно Вуковим прецизним налазима о идентитету српског језика *ијекавског* изговора (в. напред). Управо у тај контекст може се ставити и недавни „пројекат⁵ Одељења за књижевност и језик Матице српске, у организацији Одбора за стандардизацију српског језика“, а уз финансијску подршку двају министарстава (Министарство просвете, науке и технолошког ра-

⁴ „Србима је приређено нешто што се није десило ниједном другом народу: промењен је идентитет њиховог језика. То се десило у југословенском периоду, посебно у време Друге Југославије, Титове. Кључни догађај ове промене био је Новосадски договор. [...] До Новосадског договора у Србији и Црној Гори језик Срба се називао српски, а од овог договора називао се српскохрватски/хрватскосрпски. А после разбијања Југославије језик је добио више назива“ (Идентитет 2014: 7).

⁵ Подаци о којима се овде саопштава јасно су назначени у: ГР 2013: 4.

звоја Републике Србије и Министарство културе и информисања Републике Србије). Резултати поменутог пројекта објављени су као научно-педагошко издање са насловом „Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2013“. Књига је значајна како због истурене одреднице „нормативна“ тако и чињенице да су напори истраживача били чврсто подупрти ауторитетом престижних државних институција, те су сви садржаји у тој књизи (нормативном приручнику) предвиђени, пре свега, за масовно усвајање.

3.1. Анализирајмо стога Матичину Нормативну граматiku српског језика (надаље – ГР), и то њен одељак „Српски књижевни језик данас: штокавска основа, екавски и ијекавски изговор“ (с.16), јер се баш на том месту (и за потребе масовне публице) прецизно прописује идентитет, односно територија за **српски језик ијекавског изговора**.

Напомена. – Да бисмо отклонили евентуалне неспоразуме, треба нагласити да се ГР на поменутом месту није ни упуштала (то није био примарни задатак) у одређивање територија за српски језик ијекавског изговора на **дијалекатском** нивоу (Окука 2008). Без намере да накнадно мењамо јасну концепцију ГР, сматрамо да би масовном читаоцу понека подножна напомена о идентитету српског језика на дијалекатском плану била од огромне помоћи.

Кад је реч о српском књижевном језику, *Нормативна граматика*, у напред поменутом одељку, прецизно дефинише и прописује масовном српском читаоцу географски простор на коме се данас испољава лингвистички идентитет *ијекавице*. Уп.:

„Већи део Срба говори екавски, **док се ијекавски говори на југозападу Србије, у Црној Гори и Републици Српској**“ (ГР: 16; наглашавање масним слогом је наше. — А. С.). Нормативна граматика таквим географским одређењем (уз понеску⁶ ситну напомену) завр-

⁶ Једна од ситнијих напомена у ГР односи се и на тешкоће у овладавању ијекавским изговором. Уп.: „[...] рођеном екавцу може бити тешко да потпуно овлада књижевним ијекавским изговором (у чему често гре-

шава опис (и прописивање) идентитета *ијекавице* српског језика.

Као што из овог цитата произлази, *Нормативна граматика* из неких разлога не региструје све Србе ијекавце, односно не помиње ијекавске територије српског говорног простора по кантонима Федерације БиХ, на пример, у Унско-санском кантону, општина и град Босански Петровац, где српски има и функцију службеног језика. Како објаснити изостављање српскојезичних ијекавских⁷ територија у државним ентитетима *Федерације БиХ* и у *Хрватској*? Да ли је овде у питању „пука омашка“ аутора НГ или је ипак Вук погрешно (в. напред) у својој *Писменици*?

Одговор на постављена питања треба тражити барем у два равнина: 1) у домену србистике (сербокroatистике) као *науке* и 2) на пољу чисте *јолијике*.

3.2. У домену науке о српском језику, ауторима ГР не може се ништа замерити у њиховом дефинисању лингвистичког идентитета ијекавице српског језика (в. напред). То је стога што су истраживачи свој посао обавили најбоље што су могли и умели: први аутор је русиста, други – италијаниста, а обојица су сербокroatисти. Те чињенице су релевантне јер представници србистике и сербокroatистике немају у свему подударне научне ставове. Стога је неопходно кратко прокоментарисати сербокroatистичко поимање идентитета српског језика ијекавског изговора.

3.2.1. Научни и политички ставови сербокroatиста, који провејавају страницама ГР, више-мање су познати из научног опуса њених аутора и одлука Одбора за стандардизацију српског језика. Важно је нагласити да су ауто-

ше и рођени ијекавци јер се ијекавски говори, по правилу, не подударују у потпуности са ијекавским књижевнoјезичким стандардом“ (ГР: 16).

⁷ У изради *Нормативне граматике* (реч је о реномираним институцијама које стоје иза објављеног приручника), искључује се могућност „пуке омашке“ у одређивању (и прописивању) лингвистичког идентитета *српског језика* ијекавског изговора. Помињање Срба ијекаваца у Србији, Црној Гори и Републици Српској, уз истовремено непомињање Срба ијекаваца у Хрватској и Срба ијекаваца Федерацији БиХ, није случајност.

ри доследни у својим опредељењима, а она се разликују од Вукових ставова на којима иначе и почива научна србистика (в. у уводном делу, т. 0). Издвојићемо само неке карактеристичне моменте, који се односе на употребу термина приликом дефинисања идентитета српског језика.

За разлику од представника научне србистике (за које практично постоји само један лингвоним – *српски језик*, а изведени термини – *бошњачки/босански, српскохрватски, хрватски, БХС, црногорски* и др. представљају *иолишичке* термине за „назовијезике“ – Ковачевић, Шћепановић 2011: 57), аутори ГР у својим лингвистичким радовима немају већих потешкоћа на плану употребе лингвонима, тј. слободно употребљавају поменуте политичке термине, сматрајући да је то (барем за њих) решена филолошка ствар. Уз то, сербокроатисти су Вуков лингвоним *српски језик* претворили данас у термин политичке географије. То се најбоље уочава из Закључка бр. 11 Одбора за стандардизацију српског језика:

„Простор тих трију државних ентитета [Србија, Црна Гора, Република Српска – А. С.] [...] **ми видимо као говорни простор српског језика**, чији баштинници имају своје нове дијаспоре у Републици Словенији, у Републици Хрватској, у Федерацији БиХ и у Републици Македонији, као што и Србија, Црна Гора и Српска имају своје мањине, националне и/или етничке“ (цит. по: Закључак 1999; истцање масним слогом је наше. – А.С.).

По свој прилици, аутори ГР стриктно су се држали Закључка бр. 11 Одбора за стандардизацију српског језика, те су и лингвистички идентитет ијекавице српског језика доследно извели из овако дефинисаног говорног простора српског језика. У Вуковој *Писменици* и код представника научне србистике (па и код Милоша Окуке⁸ и многих других) говорно подручје српског језика ијекавског изговора кукамо је шире.

⁸ „Српски језик је један од јужнословенских језика којим говоре [...] у Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини и Хрватској [...]. Темелен је на штокавском дијасистему ијекавских и екавских дијалеката“ (Окука 2008: 7).

Дакле, аутори ГР редукују обим и садржај лингвонима *српски језик*, нудећи одговарајућа тумачења и политичарима и масовном читаоцу. Рецимо, у Уводу ГР спомињу се, на блиском одстојању, и „српски и српскохрватски језик“ (ГР: 15) као различити језици, док је академик Иван Клајн још раније предложио⁹ политичарима да јединствено прихвате „Б/Х/С/, са три назива“.

У оквиру сербокроатистичке доктрине, прецизне одговоре о идентитету српског и српскохрватског језика и задацима српске лингвистике даје Предраг Пипер, први аутор НГ, у своме раду „Српски у кругу словенских језика“ (2007). Ту аутор најпре дефинише појам и термин „идентитет“, а затим наводи пример „идентитета српског и бошњачког језика“. Уп.:

„За утврђивање односа међу словенским језицима важан је и критеријум спољашње препознатљивости идентитета неког језика. **Идентитет језика** (као и идентитет човека или народа) јесте осећање и препознавање целовитости одређеног језика у времену, а интегритет је осећање и препознавање његове целовитости у простору. Ако се неки нови језик мало чиме разликује од суседних језика, онда он нема изразити спољашњи идентитет, ма шта о себи мислили људи који њиме говоре [...] Још је видљивија на том плану разлика идентитета српског и бошњачког језика, ако узмемо тај врло карактеристичан пример, јер идентитет српског језика нико иоле обавештен не може оспоравати, док је бошњачки језик тек у почетној фази стварања идентитета одговарајућом језичком политиком и језичким планирањем од стране власти којој је стало да се такав идентитет развије, и подршком коју та власт добија од центара моћи у свету и од оних иностраних лектората који послушно остварују језичку политику својих власти, које их уосталом и финансирају“ (Пипер 2007: 5). Уочавамо да се овде називи „бошњачки језик“ и „српски језик“ (исто важи за „хрватски језик“ – в. ниже) употребљавају као чисто поли-

⁹ „Саветовао бих политичарима да јединствено прихвате Б/Х/С/, са три назива, па нека то буде [...]“ – Латинковић 2007; цит. по прештампању верзији, с. 207.

тички термини, при чему је „[...] бошњачки језик (који сами Бошњаци називају и босански језик [...]) данашњи свој статус први пут озваничио Дејтонским споразумом [...]“, уз касније напоре који би га учинили „бар мало друкчијим од српског и хрватског, ако не у структури макар у извесном степену у његовом саставу“ (исто).

За нас је овде значајно Пиперово стриктно разликовање српског и српскохрватског језика, као и однос који се тамо успоставља међу њима. Уп.:

„Српски књижевни језик је историјски језик који је у другој деценији XX века свој идентитет у великој мери унео у идентитет српскохрватског језика, да би се крајем XX века вратио развијању свог идентитета под првобитним називом српски језик, који је у српском народу увек био жив. Српскохрватски језик је деведесетих година XX века изгубио статус стандардног јужнословенског језика са две регионалне књижевнојезичке варијанте, али то што његове некадашње варијанте сада имају статус стандардних језика не значи да је српскохрватски језик тиме аутоматски престао да постоји. Он је променио статус, али је остао језичка реалност, тј. српскохрватски језик и даље постоји [...]. Све оно што је заједничко српском, хрватском и бошњачком као данашњим стандардним јужнословенским језицима, а заједничко им је у структури скоро све, а у саставу веома много, све то чини реалност српскохрватског језика, без обзира да ли ће се та реалност и даље звати тако или некако друкчије“ (Пипер 2007: 6).

У складу с наведеном доктрином, Предраг Пипер одређује (у истоме раду, на истом месту) и „примарни задатак српске лингвистике“. Уп.:

„Примарни задатак српске лингвистике јесте да се бави проучавањем, описивањем и неговањем српског књижевног језика, али њен примарни задатак не сме бити и њен једини задатак. Сваки стручњак за српски језик, као и до сада, а вероватно и више него до сада, треба да има у видном пољу и **друге језике**, пре свега **оне који су српском језику по различитим мерилима најближи**. У том смислу задатак

српске лингвистике поред проучавања **српског језика** остаје и проучавање **српскохрватског¹⁰ језика**“ (исто; наглашавање масним слогом је наше – А. С.).

На истој (сербокроатистичкој) линији је аустријски русиста Бранко Тошовић, који на најупечатљивији начин (у оквиру својих нових пројеката – Тошовић 2012) описује идентитет српског језика, позивајући се управо на ставове П. Пипера. Наведимо Тошовићеву убедљиву интерпретацију Пиперових ставова:

„Predrag Piper razmatra srpsko-hrvatske jezičke odnose u okviru sistema slovenskih jezika i, posebno, u procesu **rađanja novih** jezika (Piper 2003). S tim u vezi on [Предраг Пипер — А. С.] каже: 'U slovenskoj jezičkoj porodici postoje i sasvim neobični primeri nastajanja **novih, malih književnih jezika (hrvatski, bošnjački)** nekom vrstom jezičko-političke secesije od nekada zajedničkog srpskohrvatskog jezika, pri čemu se ne menja gotovo ni u čemu bitnom struktura 'novih' jezika, ali se nesumnjivo menja **politički status** idioma, koji sada nosi zasebno ime (uz šta idu razlike u izboru pisma, pravopisu, nekim drugim oblicima standardizacije itd.)' (Piper 2003: 25). Autor [Предраг Пипер — А. С.] konstatuje da je **došlo do sužavanja teritorije na kojoj se govori srpski jezik**, na šta je veoma uticao 'raspad srpsko-hrvatskog jezičkog standarda u formi jezičkog otcepljenja (pojava bez presedana u istoriji i teoriji književnih jezika) i stvaranja 'kloniranih' jezika s posebnim nazivom, standardom i zakonskom regulativom' (Piper 2003: 33). Piper ističe da su dva državno-teritorijalno odvojena jezika (hrvatski i bošnjački) uglavnom iste strukture i sastava, ali drukčijeg zvaničnog naziva, drukčijeg **ustavnopravnog statusa** i drukčijeg standarda te da su **morala biti prihvaćena i u srpskoj lingvistici, ili bar u njenom najvećem (sic!) delu**, kao nešto što je istovremeno i **apsurdno i realno** (Piper 2003: 33)“ (Тошовић 2012: 590–591; наглашавање масним слогом је свугде наше. — А. С.).

¹⁰ О политичким разлозима за очување термина „српскохрватски језик“, посебно у називу „Речник српскохрватског књижевног и народног језика“, в. у: Ковачевић 2000: 40.

Као што видимо, и Тошовић и Пипер идентитет српског Вуков(ск)ог књижевног језика узимају, пре свега, као „политичко питање“. С друге стране, научна србистика убедљиво доказује „да је питање идентитета језика искључиво лингвистичко питање“ (Ковачевић, Шћепановић 2011: 44). По нашем мишљењу, србистика као наука не сме устукнути пред политичким пројектима који су срачунати на то да свеколику српску језичку и културну прошлост насилно инкапсулирају у данашње србијанске границе. При томе србистика се уопште не меша у политички нити уставно-правни статус језика у туђим државама, али задржава право да остане аутономна у сфери науке, односно у домаћем филолошком дворишту.

У погледу идентитета српског језика ко-аутор НГ, Иван Клајн, испољава прагматичност кад моли професора Милоша Ковачевића да уопште не обраћа пажњу на „прошлост“, одн. на српски језик у периоду од дубровачке књижевности па до данас („**ко је шта од кога узео и чији је то првобитно језик**“), јер „у савременој ситуацији то није битно“ и „**то могу да расправе историчари**“ (цит. по прештампаној верзији: Латиновић 2007: 206).

Управо је историчар Владислав Сотировић детаљно истраживао идентитет српског (штокавског) и хрватског (чакавског) језика, наводећи „[...] i primer nemačkog filologa A. Leskina, koji je decidno tvrdio 1914. g. da je **jedino čakavski dijalekt izvorni hrvatski jezik** [Leskien 1914, XX]“ (Сотировић 2005: 49; наглашавање масним слогом је наше. – А. С.). Аутор се такође позива и на Решетаров став да „**čakavština nije nikada dopirala do Dubrovnika**, i ovaj grad je od početka bio štokavski [Rešetar 1891, 383]. Rešetarova teza bila je da su Dubrovnik i njegovo zaleđe do reke Neretve, tj. istočna Hercegovina, oduvek bili naseljeni samo Srbima, jer se na ovoj teritoriji govorilo **štokavskim ijekavskim**, dok se nacionalna teritorija Hrvata svodila na teritoriju zapadno od reke Neretve, gde se govorilo čakavskim i ikavskim (uz napomenu da su ovi govori međusobno veoma slični); tj. da su Dubrovčani etnički Srbi, kojima je maternji jezik bio srpski, ali, isto tako, da se oni nisu

osećali Srbima (već Dubrovčanima) iz prostog razloga što nisu živeli u srpskoj državi, za koju se i vezivao etnonim srpski [Rešetar 1894]. Другим речима, Dubrovčani su vezivali pojam Srpstvo samo za stanovnike srpske države, kojoj nikada nisu pripadali (jer su uspevali da očuvaju svoju političku nezavisnost), pa se stoga i nisu osećali Srbima (tj. stanovnicima države Srbije). То наравно никакo не значи да су се Dubrovčani osećали Hrvatima (shodno objašnjenju da nisu bili pravoslavci već katolici), jer istoriografski izvori to ne potvrđuju“ (Сотировић 2005: 53; наглашавање масним слогом је наше – А. С.).

Историчар Сотировић дотиче се и питања Вукове *Писменице* (1814), дајући критичко тумачење појма „јужно наречје“ у Бечком књижевном договору (1850). Уп.:

„Smatram da je jedan od pogrešno datih odgovora u doba jugoslovenske integralističke filologije odgovor na pitanje šta se treba podrazumevati pod tzv. *južnim narečjem* u *Bečkom književnom dogovoru* ('biblijskom' dokumentu za jugoslovensku integralistiku). Vuk je, i pre 1850. g., na nekoliko mesta imenovao dijalekte za koje je smatrao da pripadaju jedinstvenom srpskom jeziku. Тако је у Вуковој *Primjetbi*, која је део његове *Pismenice srpskoga jezika* (Беч, 1814. г.), извршена подела српског језика, тј. штокавштине, на три 'наречја': 1) *hercegovačko*, 2) *sremsko*, и 3) *slavonsko* [...]. Подела је изведена на основу критеријума замене гласа 'јат'. Али, Вук је, у *Predgovoru Srpskog rječnika* (Беч, 1818. г.), ова три изговора назвао: 1) *ercegovačko*, 2) *sremsko*, и 3) *resavsko*, док је, међутим, у *Bečkom književnom dogovoru* из 1850. г. споминјао: 1) *južno*, 2) *istočno*, и 3) *zapadno* наречје. Званична (државна) филологија у прве две Југославије децидно је тврдила да се Вук са осталим потписницима *Dogovora* 1850. г. одредио да штокавски изговор постане заједнички књижевни језик и Срба и Хрвата, што даље повлачи и закључак да је Вук сматрао да ова два народа говоре истим језиком. Тако је Вук, по мени неосновано, канонизован у 'ујединитеља' Срба и Хрвата у језику и култури, тј. проглашен за духовног родоначелника 'југословенског интегрализма'. Другим речима, можда су Хрвати и Срби један етнолингвистички корпус, али Вук то није тврдио. Међутим, на основу Вукових ставова о српском

језику и народу, које није никада напуштао нити менао у свим својим радовима, сматрам да се у сва три горе наведена случаја ради не о ђавском, ђавском и кајавском наређу 'српскохрватског' језика (као што је то тврдила југословенска интегралистичка филологија) већ о ијавском, еавском и иавском изговору ђавштине, односно, по Вуку, српског националног језика“ (Сотировић 2005: 57).

Најзад, у вези са проблемом еавско-ијавског двојства у српском књижевном језику (у одељку „Ијавица, икавица, екавица и идентитет српског језика“) историчар Сотировић закључује „[...] да: 1) оба ова наређа већ одавно имају признати статус књижевног израза у српском језику; 2) оба наређа (или изговора рефлекса 'јаг') треба да уживају исти третман по питању одређивања карактеристика и својстава српског стандардног језика; 3) ијавски изговор је, хронолошки посматрано, имао статус књижевног израза у Срба пре екавице; 4) занемаривањем ијавице би се Срби *de facto* морали одређи изузетно богатог српског културног наслеђа писаног на овом стандарднојезичком наређу; 5) ијавица је била и остала један од камена темељаца савременог српског књижевног језика као и његов културно-историјско-географски центар; 6) укидање ијавице би створило знатне практичне и психолингвистичке проблеме језичког идентитета приликом усвајања еавског изговора рођених ијавица; 7) ијавско-еавска подвојеност не доводи практично ни до какве сметње у споразумевању и разумевању говорника ова два изговора; и 8) с обзиром да оба ова изговора имају дугу и плодну књижевну традицију требало би оба и задржати као стандарднојезичке изразе свих Срба (са обе стране Дрине и Лима)“ (Сотировић 2013: 91–92).

Познати сербокроатиста и србиста Радоје Симић у раду „Српски књижевни језик данас“ (2007) „формулише свој став да је српским књижевним језиком данас, са нешто резерве, оправдано сматрати српскохрватски језик какав је затечен у време распада СФРЈ. Тај је књижевни језик континуант српскога књижевног језика какав је предложио Вук Стеф.

Караић, и за какав се изборио и оставио нама као средство комуникације. Српски књижевни језик заправо је јединствена структурна и функционална формација, са својим варијантама и локалним реализацијама“ (Симић 2007: 270). Другим речима, аутор је фокусиран на однос српскохрватског и српског књижевног језика, на обим и садржај тих појмова, истичући још раније у својим радовима да је данас „за Србе најпробитачније решење да прихвате српскохрватски књижевни језик у оном опсегу и облику како су га употребљавали пре разлаза са Хрватима“, нормално под називом „српски (књижевни) језик, како и у уставу стоји“ (Симић 2005: 46). Осим тога, Симић у вези са идентитетом нашег књижевног језика напомиње да треба заузети и јасан став према „еавско-ијавској дихотомији“. Та појава – истиче Симић – „никада није била“ а „није ни сада никаква препрека протоку говорне и писане речи целом територијом српства“, с тим да ваља упамтити: 1) „да су стандардна екавица и ијавица настале различитим путевима, јер [...] је (џ) екавица по свој прилици створена 'прерадом' готовог ијавског текста, и 2) да се у изградњи еавског израза Вук није могао ослонити на неки народни говор, него је нова његова верзија представљала 'вештачку' творевину. И једно и друго сведочи о нормативном статусу двају 'изговора': екавица је зависна од ијавице у два правца: (а) она најпре репродукује све граматичке, лексичке, фразеолошке и стилске одлике ијавице; (џ) са народном говорном основицом она остварује додир преко ијавице. То су два 'изговора', две фонетске реализације херцеговачке језичке грађе. Једна од њих је оригинална, а друга настала имитацијом 'ресавског' изговора, онаквом имитацијом како ју је замислио и уобличио Вук“ (Симић 2007: 274).

Говорећи о „варијантама“ српског књижевног језика, аутор има у виду „унутрашње и вањске разлике“, при чему су ове последње резервисане за „Србе у расејању, које не обухвата само Србе у Хрватској, Босни и Херцеговини (изузимајући Републику Српску, која за сада остварује одличне контакте са матицом)

и Црној Гори, него нпр. и у Румунији, Мађарској, Македонији, сада вероватно и на Косову и другде [...]. Не само дакле да се у случају Срба у Хрватској мора прихватити идеја да је њихов језик **варијанта српског**, макар како изгледао, јер иначе ће бити отплављени асимилацијом [...]" (Симић 2007: 275–276; наглашавање масним слогом је наше. – А. С.).

Треба нагласити да Симићев појам „варијанта српског“ (в. напред) и сербистичко учење о „српском књижевном језику и његовим варијантама“ нису ни изблиза истозначне ствари. Објаснимо то поближе, задржавајући се овом приликом на поставкама професора Милоша Ковачевића садржаним у књизи *Српски језик у вртлогу јолијтике* (у коауторству са професором Михаилом Шћепановићем, 2011).

У поменутој књизи (у уводном одељку „Идентитет српског језика у огледалу лингвистике и политике“) аутори најпре праве кључну дистинкцију између *лингвистике* (наука) и *јолијтике* (ненаука): „У разматрању језичких питања лингвистика и политика критеријално су готово инкопатибилне. Лингвистика, будући наука, своје анализе и закључке мора темељити искључиво на научним критеријумима. Политика, као ненаука, и својим анализама и закључцима уопште се не мора ни дотичати било којих научних, па сљедствено, ни лингвистичких критеријума“ (Ковачевић, Шћепановић 2011: 7). Надаље се у књизи развија теза о српском као *јолицијентричном* језику: „Данашњи српски књижевни језик, за разлику од српскохрватског, именован наглашава етнолингвистичку истину – да је то и етнички и лингвистички изворно српски језик. То, међутим, не значи да је он и употребно искључиво српски језик, односно да се њим само Срби служе. Српски језик спада у ону не тако бројну, али зато врло препознатљиву групу свјетских језика којим се користи већи број народа и/или држава, какви су, на примјер, енглески, њемачки, шпански и португалски, да само њих поменемо“ (2011: 50). Уз то, аутори наглашавају: „Ни на почетку своје стандардизације српски језик није био језик који је створен само за Србију, него је то био језик који је Вук Стеф. Карацић стандардизовао за све Србе

’без разлике вјерозакон и мјеста становања. Зато он и јесте назван српски, а не, на примјер, србијански језик. Временом сви Вукови Срби [...] нису остали Срби него су неки преведени у друге народе (Хрвате, Црногорце и Муслимане, односно Бошњаке), а ни све земље у којима су Срби живјели или живе нису у поствуковском периоду обједињене у једну српску државу. Тако данас Вуков(ск)и српски језик као књижевни језик не употребљавају само Срби, него и Хрвати, Црногорци и Муслимани (који себе национално преименоваше у посљедњем десетљећу XX вијека у Бошњаке). **Српски Вуков(ск)и књижевни језик**, према томе, јесте књижевни језик и Срба, и Хрвата, и Црногораца, и Муслимана (Бошњака), и **употребљава се** не само у Србији и Републици Српској, него и у Црној Гори, **Хрватској и Федерацији Босне и Херцеговине**“ (2011: 51–52; наглашавање масним слогом је наше. – А. С.).

Напомена. – Овде је присутна упадљива неподурност са одредбама Пипер–Клајнове *Нормативне граматике* (с. 16), која изузима простор Хрватске и Федерације БиХ из српског језичког простора (највероватније поштујући Закључак 1999).

Надаље аутори указују на политички чин „преименовања српског Вуков(ск)ог књижевног језика у тзв. хрватски, бошњачки/босански или пак црногорски језик“, који (чин) „налази своје упориште у аналогном случају из блиске историје српског језика: у случају преименовања српског у српскохрватски књижевни језик“ (Ковачевић, Шћепановић 2011: 52–53). Наводи се чак осам *јолијтичких* критеријума „за одбрану језичке самосвојности тих назовијезика, а то су: 1. *кријеријум самојројене јоворника дајјоја језика, односно вредновања језика од сјране њејових јоворника*, 2. *кријеријум јрава свакоја народа да свој језик назове властјијим именом*, 3. *кријеријум имена језика*, 4. *кријеријум дојовора нелингвистичких, односно јолијтичких аујоритетја*, 5. *кријеријум усјавној одређења језика*, 6. *кријеријум јоисјовјеђења идентјијетја језика са идентјијетјом нације*, 7. *кријеријум културних ра-*

злика, и 8. критеријум постојања независне државе“ (2011: 53).

Најзад, аутори о идентитету српског језика (где се ијекавица узима као једна од најинхерентнијих језичких особина српкости – в. напред) закључују:

„Ако се зна да је **српскохрватски лингвистички исто што и српски**, зар то није најбољи показатељ апсурдности настојањима да се докаже да су, с једне стране, хрватски, бошњачки/босански и црногорски посебни стандардни језици, а с друге – да имају равноправан статус са српским књижевним (стандардним) језиком. Сви ти назовијезици само су варијанте српскога језика. Зато термин **српски језик данас** у (социо)лингвистици мора да има два значења: он је хипероним и кохипоним терминима *хрватски, бошњачки/босански и црногорски језик*. **Као хипероним он једини има статус лингвистичког језика**, док су сви остали само политички језици (**језици само по имену**), док су **лингвистички искључиво варијанте српскога језика**“ (2011: 57; наглашавање масним слогом је наше. – А. С.).

4. Да закључимо. Проблем идентитета српског књижевног језика, укључујући статус ијекавског изговора у књижевном језику Срба, није једнозначно решен. Истраживачи су трагали за решењима како на чисто научним тако и чисто политичким основама, а неретко комбинујући научне и политичке критеријуме. У погледу начина изговора, идентитет нашег језика Вук Стеф. Караџић први пут потврђује у *Писменици* (1814). Ту Вук о заједници ијекавског, екавског и икавског изговора штокавског наречја говори као о *српском* језику. На темиљима такве филолошке концепције почива обновљена србистика као научна дисциплина. Према тој концепцији, како у Вуково време тако и данас, (полицентрични) српски језик ијекавског изговора употребљава се у Босни, Херцеговини, Хрватској, Црној Гори и одређеним деловима Србије.

Нормативна граматика српског језика П. Пипера и И. Клајна, која почива на сербокроатистичкој доктрини, значајно коригује, сужава Вуково одређење лингвистичког идентитета ијекавице тиме што из говорног простора

српског језика искључује простор Хрватске и Федерације БиХ. Таквим приступом *Нормативна граматика српског језика* оставља по страни лингвистику као науку, фаворизујући критеријум договора политичких ауторитета.

Извори

1. ГР – Предраг Пипер, Иван Клајн (2013), *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 582 с.
2. ПС – Вук Стефановић Караџић (1814), *Писменица српског језика, по говору његовог народа написана Вуком Стефановићем Србијанцем*, у Виенни, 107 с.

Литература

1. Закључак (1999), *О српском језику у иностранству*, Одбор за стандардизацију српског језика, Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, Ком. бр. 7, Закључак бр. 11 од 17. 12. 1999, Пројекат Растко, Библиотека српске културе, интернет, доступно на http://www.rastko.rs/filologija/odbor/odluka011_c.html (приступљено 10. 11. 2014).
2. Идентитет (2014), *О идентитету српског језика. О шездесетогодишњици Новосадског договора*, Зборник радова. Приредили Петар Милосављевић, Момчило Суботић, Београд: Матица српска у Дубровнику.
3. Јањушевић Оливери, Ана (2011), „О врлозима српског језика“, *Радови Филозофског факултета*: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, бр. 13, кв.1, с. 785–787.
4. Ковачевић, Милош (1997), *У одбрану језика српског*, Београд: Требник.
5. Ковачевић, Милош (2000), „Шта је то и куда иде српски језик“, *Рашка: часопис за књижевност, уметност и културу*, Рашка, XXX, бр.34–35, с. 29–46.
6. Ковачевић, Милош (2003), *Српски језик и српски језици*, Београд: Српска књижевна задруга: БИГЗ.
7. Ковачевић, Милош (2008), „Идентитет српског језика у огледалу лингвистике и

- политике“, *Српско ишћање и србистика. Излајања. Закључци и ирилози. Зборник радова* 3. Приредили Патар Милосављевић, Момчило Суботић, Бачка Паланка – Ваљево, с. 111–123 [Србистика/Serbica. Ванредни број].
8. Ковачевић, Милош, Шћепановић Михаило (2011), *Српски језик у врлолоу иолиитике*, Поседна издања, књ. 2, Одјељење за српски језик и књижевност, Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.
 9. Ковачевић, Милош (2012), „Србистика и статус тзв. босанског језика“, *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika* (ур. В. Тошовић, А. Wonisch), I/4, Beograd: Institut fur Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga, с. 369–384 [Одломак прештампан из књиге: Милош Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, Београд, 2003, с. 138–162].
 10. Латинковић, Зора (2007), „Језик из шешира. Само се Шешел прави да не разуме“, *Нин*, Београд, 5. мај 2007, бр. 2936, с. 49–52. [Цит. по прештампању верзији: „Академик Иван Клајн, председник Одбора за стандардизацију српског језика. Само се Шешел прави да не разуме. Саветовао бих политичарима да јединствено прихвате Б/Х/С (бошњачки/хрватски/српски), са три назива“, у зб. *Српско ишћање и србистика. Документи и коменитари. Зборник радова* 2. Приредио Патар Милосављевић, Бачка Паланка – Ваљево, 2007, с. 205–207 (Србистика/Serbica. Ванредни број)].
 11. Маројевић, Радмило (1991), *Тирилица на раскрићу векова: Оиледи о српској еииничкој и културној самосвесити*, Горњи Милановац: Дечје новине, Београд: Српски фонд словенске писмености и словенских култура.
 12. Маројевић, Радмило (1996), „Српски језик у породици словенских језика“, *Ситудије српске и словенске: Серија I. Српски језик*, Београд, I (1–2), с. 334–342.
 13. Маројевић, Радмило (2008), „Српски језик, србистика и славистика“, *Српско ишћање и србистика. Излајања. Закључци и ирилози. Зборник радова* 3. Приредили Петар Милосављевић, Момчило Суботић, Бачка Паланка – Ваљево, с. 33–39 [Србистика/Serbica. Ванредни број].
 14. Маројевић, Радмило (2011), *Српска иолиитика о еиносу, језику, књижевном ситандарду и иисму*, Бања Лука: Арт принт.
 15. Матузкова, Елена Прокопьевна (2012), „Идентичност как объект изучения лингвистики: проблематика и перспективы“, *Зайиски з романо-германској филолоји*, Вып. 28, с. 90–97.
 16. Невекловский, Герхард (2001), „Јзыковое состояние на территории распространения бывшего сербохорватского языка“, *Славяноведение*, Москва, № 1, с. 39–50.
 17. Пипер, Предраг (2003), *Српски између великих и малих језика*, Београд: Београдска књига.
 18. Пипер, Предраг (2007), „Српски у кругу словенских језика“, *Књижевност и језик*, Београд, LIV (1–2), с. 1–12.
 19. Симић, Радоје (2005), „Српски књижевни језик према хрватском“, у зб. *Српски језик данас: округли сто*, приредио Славко Зорич, Београд: Синдикат образовања, науке и културе, с. 46–53.
 20. Симић, Радоје (2007), „Српски књижевни језик данас“, у зб. *Српско ишћање и србистика. Зборник радова I*. Приредили Петар Милосављевић, Момчило Суботић, Бачка Паланка: Логос, Ваљево: Књиготворница Логос, 2007, с. 270–276.
 21. Слово (1998), *Слово о српском језику / Уредник А. Марковић*, Београд: Фонд истине о Србима.
 22. Сотировић, Владислав (2005), „Критика интерпретације филолошких ставова Вука Стефановића Караџића од стране југословенске интегралистичке филологије“, *Зборник Машице српске за славистичку* 68, с. 47–61.
 23. Сотировић, Владислав (2013), *Социолингвистички аспекти распада Југославије и српско национално ишћање*, Треће и допуњено издање, Виљнус: Распето Косово – Независно истраживачки центар за напредне балканске студије.
 24. Стојановић, Андреј (2008), „Српско питање и србистика. Зборник радова 1–3 /

- Приредили Петар Милисављевић, Момчило Суботић, Бачка Паланка: Логос, Вальево: Книготворница Логос, 2007–2008, 530 стр. + 277 стр. + 337 стр. “, *Стил*, Београд, бр.7, с. 381–392.
25. Стоянович, Андрей (2014), „Идентичность сербского языка“, Материалы II Всероссийской (с международным участием) научной конференции „Филология в XXI веке: методы, проблемы, идеи“, Пермь, 15 апреля 2014 года. Сборник статей / отв. ред. Н. В. Соловьева, И. И. Русилова; Перм. гос. нац. иссл. ун-т. Пермь, с. 105–114.
26. Tošović, Branko (2012), „Disolucijske godine (1990–2004) srpskih pogleda na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika“, *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika* (ur. B. Tošović, A. Wonisch), I/4, Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz, Beogradska knjiga, s. 525–608.
27. Тошович, Бранко (2012), „Особенности боснийского/бошняцкого языка по отношению к сербскому и хорватскому“, *Slavia Islamica: Language, Religion and Identity*, Robert D. Greenberg, Motoki Nomachi (ed.), Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, p. 9–64.
28. Чимириш, Екатерина (2007), „Фактор языковой идентичности в украинской политике“, *Космополит*, № 2(18), лето, с. 39–54.

**ИДЕНТИЧНОСТЬ СЕРБСКОГО ЯЗЫКА В ПИСМЕНИЦЕ
В. КАРАДЖИЧА И НОРМАТИВНОЙ ГРАММАТИКЕ
«МАТИЦЫ СЕРБСКОЙ»**

Аннотация

В настоящей статье, в рамках исследования идентичности как объекта лингвистического анализа, затрагивается вопрос соотношения базовых понятий – сербский язык иекавского произношения и сербский язык экавского произношения на материале знаменитого грамматического пособия *Писменица* (1814) Вука Караджича и *Нормативной грамматики сербского языка* (2013) П. Пипера и И. Клайна. Фокусируясь специально на иекавском произношении, как одной из наиболее ингерентных особенностей сербскости, мы пришли к выводу, что понятия иекавица сербского языка в *Писменице* и *Нормативной грамматике* резко отличаются. Отталкиваясь от *Писменицы* и филологической концепции Вука Караджича, авторы *Нормативной грамматики* при определении лингвистической идентичности сербского языка иекавского произношения отдают явное предпочтение политическим решениям, что недопустимо с точки зрения лингвистики как науки.

arus@agrif.bg.ac.rs